

УДК 32.019.52

РОЛЬ ВИДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Василь Козьма

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
факультет політології та права, кафедра політичних наук
вул. Тургенівська, 8/14, 01601, м. Київ, Україна*

У статті здійснено спробу розглянути деякі важливі події вітчизняної історії та проаналізувати роль видатних особистостей у тих подіях. Піднято проблему труднощів у визначенні й науковому обґрунтуванні феномена «видатна особистість». Головну увагу зосереджено на сприйнятті звичайними українцями значущих подій минулого. Коротко проаналізовано головні особливості історичної пам'яті щодо конкретних видатних особистостей.

Ключові слова: важливі події, видатні особистості, історія, політична історія, історична пам'ять.

Важливим механізмом значних історичних зрушень є політика, адже неможливо ігнорувати факт того, що саме політичні діячі, наділені владою, можуть кардинально змінювати звичний темп життя усього суспільства. «Бо коли звернемося до минулого, то виявимо, що держава була такою, якими були люди, що посідали в ній найвище становище; і які б зміни не відбулися серед верховників, такі ж наставали і в народі» [1, с. 233]. Для того, щоб серед великої кількості людей, які свого часу були наділені владою, виокремити справді видатних особистостей вітчизняної історії, маємо дійти до спільного знаменника. Тут ми цілком поділяємо думку Жан-Жака Руссо, що таким знаменником можуть бути великі події, адже лише вони створюють великих людей [2, с. 29]. «В стране, где совершаются великие дела, и мысли и слова – велики; в рабстве человек умолкает, и это подтверждает сама же римская история позднейшего времени» [3, с. 417].

Великі справи породжують великих людей. Дискусія навколо цього питання триває уже не одне століття, актуальною вона буде і в майбутньому. Характеризуючи стан наукової розробки окресленої проблематики, варто відзначити, що ще з часів античних філософів Плутарха і Фукідида, мислителів пізніших епох – Августина, Макіавеллі, Монтеस्क'є, Гоббса, Руссо, Вольтера, Гете, Гегеля, Шопенгауера, Ніцше, Карлейля, Маркса, Енгельса, Поппера, Салінза та багатьох інших ця проблематика була і залишається предметом наукових досліджень. Долучимось і ми до цієї теми, зосередивши свою увагу на значущих подіях української історії, і з'ясуємо, яких великих особистостей породили вони, адже об'єктами політичних уявлень у контексті історичної пам'яті є саме історичні події та особистості, які мають певне позитивне чи негативне значення як для окремої людини, так і для великих соціальних груп.

Насамперед потрібно вирішити декілька методологічних проблем, а саме: які події із вітчизняної історії варті того, щоб називатися великими, і як відокремити реальний образ тієї чи іншої видатної історичної постаті від її міфологізованого двійника. Крім того, існує ще одна важлива проблема, пов'язана із трактуванням самого терміна «видатна особистість». Однак у цій публікації ми залишили розгляд цього питання поза увагою, оскільки цю проблематику цілком можна визначити як окремий напрям для подальших досліджень. Зазначимо лише, що в різноманітних підходах до розуміння цього феномена і сьогодні немає однастайності.

Здається, що відповіді на поставлені вище проблемні питання давно відомі, адже досить розгорнути будь-який підручник з української історії, щоб прочитати про все велике та всіх достойних. Проте спробуємо подивитися на українську історію під іншим кутом.

Почнімо з визначення критеріїв оцінок тих подій, які прийнято називати великими. Із дня свого народження людина пізнає світ шляхом порівнянь та зіставлення. Це рівною мірою стосується як фізіології, так і моралі. Холодне – гаряче, темне – світле, велике – мале, добре – зле тощо. Ми з легкістю можемо сказати, в які періоди свого життя ми були більш чи менш щасливими, назвати знакові події, що суттєво вплинули на наше життя, визначити причини наших невдач, оцінити власні здобутки та перемоги. Якщо знакові події торкнулися не лише нас, а й змінили долю інших людей, то такі події вже отримують назву революційних, історичних чи великих. Саме такий критерій ми візьмемо за основу, шукаючи серед безлічі різноманітних подій і явищ української історії саме ті події, які суттєво позначилися на долі мільйонів наших співвітчизників.

Одразу ж обмовимось, ми не будемо у цій публікації використовувати жодної хронологічної таблиці, оскільки будь-яка послідовність викладу історичного матеріалу змушує вибудовувати схему дослідження за причинно-наслідковим принципом, а це, у свою чергу, повертає нас до системного викладу історичних подій. Із цієї ж причини ми свідомо відмовились від аналітичного викладу матеріалу, зосередивши головну увагу на доступності та простоті мови і думки. Ми скористаємось порадою мудрого Аристотеля, який рекомендував усім, хто бажає пізнавати, навчитися спочатку сумніватись, адже добре відомо, що історію пишуть люди, а людям властиво помилятися. Тому підемо від зворотного і запитамо у звичайних людей, які великі події української історії вони знають, з якими людьми їх пов'язують. Забігаючи дещо наперед, зазначимо, що автор уже багато років поспіль (*понад вісім*) ставить подібні запитання перед студентською аудиторією, крім того, останнім часом були проведені цікаві соціологічні дослідження науковцями Інституту соціології НАН України, результати яких будуть наведені нижче.

За мету у цій публікації ми поставили собі з'ясувати, кого українці вважають видатною історичною особою, завдяки чому пам'ять про таких людей зберігається протягом багатьох років. Розгляньмо все це докладніше.

Отже, беззаперечне лідерство у всіх авторських опитуваннях та різноманітних соціологічних дослідженнях утримує легендарна особистість часів козацької вольниці, талановитий полководець і політик гетьман Богдан (Зиновій) Хмельницький, з ім'ям якого тісно пов'язані історичні події, що отримали назву «національно-визвольна війна українського народу» 1648–1657 рр. Більш влучною назвою тих подій є «Хмельниччина», адже в одному словосполученні бачимо тісний зв'язок особистості гетьмана з тими подіями й навпаки. Повторимось, у цій публікації ми не ставили собі за мету з'ясувати суб'єктивну роль Богдана Хмельницького в тих історичних подіях. Без сумніву, ця роль величезна, проте це тема для дещо іншої розмови. Продовжуючи нашу тему, наведемо цікавий нюанс вибіркості людської пам'яті. Так, на запитання ХТО отримуємо конкретну відповідь: Богдан Хмельницький, а ось на запитання ЗА ЩО починаються варіації. Так, щодо величчя, знаковості тих подій ні в кого немає сумніву, проте щодо конкретики, то варіанти відповідей різняться. Старше покоління вважає, що саме акт так званого возз'єднання України з Росією є тією великою подією; молодь називає Б. Хмельницького великим тому, що йому за короткий проміжок часу вдалося закласти основи нової української державності, а це, поза сумнівом, подія знакова. Інші варіанти відповідей переважно є результатом більш поглибленого вивчення історії. Отже, мусимо визнати, що сучасний історіографічний вектор досліджен-

ня життя та діяльності Богдана Хмельницького має виразне політологічне спрямування у річищі так званих «західної» або «східної» орієнтації наукових студій.

Список наведених нижче прізвищ варіюється залежно від віку респондентів та регіону проживання, однак у більшості лідерами цих списків є одні й ті ж видатні особи вітчизняної історії. Для наочності наведемо результати недавнього соціологічного дослідження, що було проведено вченими згаданого нами Інституту соціології. Так, на запитання: «Кого з нижче перерахованих історичних діячів Ви оцінюєте найбільш позитивно?»* наші співвітчизники відповіли так (див. Табл. 1.) [4, с. 645].

Таблиця 1

	2015
Князь Ігор (Рюрикович)	5,9
Князь Володимир (Святославович)	17,8
Князь Ольгерд (Гедимінович)	1,3
Гетьман Б. Хмельницький	29,4
Гетьман І. Мазепа	9,5
Цар Петро I	10,9
Михайло Грушевський	21,4
Симон Петлюра	2,6
Володимир Ленін	3,8
Степан Бандера	12,2
Йосип Сталін	5,4
Леонід Брежнєв	13,2
Володимир Щербицький	2,7
Леонід Кравчук	3,3
Леонід Кучма	6,2
Вячеслав Чорновіл	15,8
Віктор Ющенко	1,7
Віктор Янукович	3,1
Петро Порошенко	4,6
Ніхто з них	9,0
Важко відповісти	13,5
Не відповіли	0,3

* Можна було обирати кілька варіантів відповідей водночас.

Як би ми не ставились до того чи іншого історичного персонажа з наведеної вище таблиці, маємо враховувати той факт, що навколо цих прізвищ свого часу оберталися найважливіші події історії України. Не секрет, що чим далі в минуле віддається від нас той чи інший історичний період, тим більшою мірою діє механізм «вибірковості пам'яті», відповідно до якого свідомість людини витісняє негативні події та факти і у своїх спогадах спирається лише на позитивні. Так, повертаючись до Богдана Хмельницького, зазначимо,

що ідеалізація його постаті у свідомості різних поколінь пов'язана, зокрема, з так званою «історією успіху». Кожен українець знаходить щось своє у цій непересічній особистості, наділяючи її різноманітними епітетами: гетьман-визволитель, гетьман-герой, гетьман-державець тощо, не вдаючись до критичного аналізу його дій і вчинків. Прикладом такої «вибірковості» (радше – міфологізації) є також пам'ять про київського князя Володимира, перед ім'ям якого заведено писати Великий. Мало хто з пересічних українців знає про деталі далеко не святого життя цього історичного персонажа. Навіть серед науковців не припиняється дискусія щодо підстав його канонізації, проте з ім'ям цієї людини пов'язана одна велика подія – Хрещення Русі, і хто знає, хто кого більше прославив: подія князя чи князь подію. Із часом у свідомості нащадків закарбувався лише один міфологізований образ цієї особистості – князя-хрестителя. Як і у випадку з Б. Хмельницьким, спостерігаємо нерозривний зв'язок події з історичною постаттю. у цьому місці зробимо короткий відступ для важливої цитати: «Конечно, хорошо известно, что имена великих людей окружены не только фимиамом восторгов и лести, но часто и зловонным дыханием клеветы, а на расстоянии в ... тысячи ... лет не так просто отделить злославленный вымысел от не всегда приятного, но тем не менее истинного факта» [5, с. 44]. Що ж, із цим важко не погодитись.

Друге почесне місце у симпатіях українців впевнено тримає ще одна знакова постать української історії – Михайло Грушевський. Повернувшись з офіційного забуття, його ім'я швидко згадалось у людській пам'яті завдяки тим доленосним подіям для мільйонів українців, що відбулись у Російській імперії після зречення царя. Саме йому доля доручила скористатись історичним шансом для створення нової незалежної Української держави. Лише тепер, із плином часу ми можемо вільно дискутувати, чи скористався він цим шансом, чи мав альтернативу вибору, чи вдало було обрано місце та час. Очевидним є лише факт, що нікого іншого, рівного М. Грушевському, у той історичний момент не було. Велич його інтелекту вражає, проте цього виявилось недостатньо, щоб у тому бурхливому політичному морі міцно тримати в руках штурвал щойно спущеного на воду державного судна. Величні хвилі тих подій легко могли підняти на саму вершину, але з такою ж легкістю могли скинути у страшну безодню. у доленосні моменти роль особистості у прийнятті вкрай важливих рішень зростає в рази.

Щодо знакових подій новітньої історії України та, відповідно, видатних постатей, що були ними створені чи піднесені, варто насамперед назвати події, що безпосередньо стосувалися відновлення української незалежності у 1991 році. Як правило, у своїх відповідях українці тісно пов'язують ті події з іменем Вячеслава Чорновола і Леоніда Кравчука. Щоправда, прізвище Кравчука переважно згадується у контексті його посади першого президента.

Названі вище події далеко не вичерпують усі великі, значущі, доленосні події української історії, тим більше не всіх видатних історичних осіб ми назвали. Проте зупинимось на згаданій нами четвірці, оскільки саме вони в більшості відповідей посідають почесні авангардні місця. Окремо варто сказати декілька слів про одну історичну постать із недалекого радянського минулого, оскільки у наведеній таблиці українці оцінили його діяльність навіть вище, ніж розрекламовану останнім часом постать Степана Бандери. Йдеться про Леоніда Брежнєва. Насправді нічого дивного у цьому немає. Зрозуміло, що ця постать є знаковою лише для тих поколінь, які пам'ятають роки його правління і мали можливість порівняти своє життя до нього та після нього. Висока позитивна оцінка його діяльності серед респондентів пояснюється саме цим фактом. Жодної великої події, що возвеличила б ім'я Леоніда Брежнєва, не було (*введення радянських військ у Чехословаччину в 1968 році чи участь у збройному конфлікті на території Афганістану аж ніяк не можна назвати*

великими подіями, які б прославили у віках ім'я дорогого Леоніда Ілліча), проте у пам'яті мільйонів радянських людей період їхнього життя, коли не вбивають голодом, не забирають майно, не відправляють до Сибіру, коли на мирні міста та села не падають бомби тощо, вже був великою подією. Усе це закарбувалось у людській свідомості одним дуже вагомим словом – стабільність. Саме цієї стабільності не вистачає багатьом із тих людей тепер.

Підбиваючи попередні підсумки, слід зазначити, що на перший погляд видається дивним, що у народу з тисячолітньою історією так мало своїх великих державних мужів, адже великих подій, про які йшлося на початку цієї публікації, було досить багато. Виникає питання, де наші Вашингтони, Рузвельти, Бісмарки, Черчиллі та інші? Проте тут варто застерегти себе від помилки й не порівнювати між собою великих людей. Так, справді, у нас не було постатей, подібних Олександрові Великому, Ганнібалу чи Юлію Цезарю, проте українська історія, на щастя, не знає і власних Неронів, Грозних, Наполеонів, Гітлерів, Сталінів та інших подібних історичних персон. Усі наші великі особистості залишились у людській пам'яті завдяки тому, що намагались щось зробити для свого народу, будували, а не руйнували. «Мы чтим тех, кто владеет умами силою своей правды, но не тех, кто путем насилия создает рабов; тех, кто познал вселенную, а не тех, кто ее обезобразил» [6, с. 104]. Доречною тут буде думка відомого німецького мислителя Гердера: «На морях дуют одни и те же ветры, а бури случаются реже, так и у людей благой порядок природы в том, что созидателей рождается куда больше, чем разрушителей. в царстве животных божественный закон в том, что львов и тигров не может быть столько же, сколько овец и голубей; и в истории столь же благое установление: число Навуходносоров и Камбизов, Александров и Сулл, Аттил и Чингиз-ханов куда меньше числа более кротких полководцев и монархов мирных и тихих. Для первых необходимы беспорядочные страсти и ложные задатки, вот почему являются они на земле не звездами, проливающимися на землю свой мягкий свет, а ярко светящимися метеорами, и, как правило, требуются странные обстоятельства воспитания, ранняя привычка, что бывает весьма редко, жестокая политическая нужда – вот тогда взметнется над родом человеческим, как говорится, бич божий и карает людей» [7, с. 433].

Переходячи до загальних висновків, потрібно констатувати, що дослідження феномена «видатна особистість», як, до речі, й будь-якого іншого соціального явища, повинно мати конкретно-історичний характер. у пізнанні цього феномена важливо враховувати, що, починаючи з давніх часів, проблема пошуку видатних постатей розглядалася не лише як суто політична проблема, а і як глибоко філософська, адже у кожного народу траплялися знакові події, що породжували своїх героїв, захисників, полководців, месій чи пророків. Зважаючи на це, провідним напрямом подальших наукових розробок, на нашу думку, має стати реміфологізація політичної історії України, що дасть змогу на основі неупередженого наукового знання осмислити місце і роль видатних особистостей у знакових подіях минулого.

Список використаної літератури

1. Цицерон М.Т. Про державу. Про закони. Про природу богів /Марк Тулій Цицерон ;пер. з латин. В. Литвинов. – К. :Основи, 1988. – 476 с.
2. Руссо Ж.-Ж. Трактати /Ж.-Ж. Руссо – М. :Наука, 1969. – 703 с.
3. Готфрид Г.И. Идеи к философии истории человечества /И.Г. Гердер ;пер. и прим. А.В. Михайлова. – М. :Наука, 1977. – 703 с.
4. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін /за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. :Ін-т соціології НАН України, 2015. – Вип. 2 (16). – 652 с.
5. Утченко С.Л. Юлий Цезарь /С.Л. Утченко – М. :Мысль, 1976. – 363 с.

6. Вольтер. Философские сочинения /Вольтер ;пер. с фр. С.Я. Шейман-Топштейн. – М. :Наука, 1989. – 750 с.
7. Готфрид И.Г. Идеи к философии истории человечества /И.Г. Готфрид ;пер. и прим. А.В. Михайлова. – М. :Наука, 1977. – 703 с.

ROLE OF PROMINENT PERSONALITIES IN THE POLITICAL HISTORY UKRAINE

Vasil Kozma

*National Pedagogical Drahomanov University,
Faculty of Political Science and Law, Department of Political Science
Turhenivska str., 8/14, 01601, Kyiv, Ukraine*

The article examines some important events in Russian history and analyzes the role of outstanding personalities in those events. The problem of difficulties in determining and scientifically substantiating the phenomenon of “outstanding personality” has been raised. The main focus is on the perception by ordinary Ukrainians of the significant events of the past. Briefly analyzed are the main features of historical memory regarding specific outstanding personalities.

Key words: important events, outstanding personalities, history, political history, historical memory.